

Altomta gård

När man kör stora landsvägen från Björklinge till Wattholma och just har passerat Forsa dyker det på avstånd upp en stor grågrön byggnad som skyntar bakom en ridå av höga träd. Byggnadens storlek och det faktum att den delvis är dold av träden ger den ett litet hemlighetsfullt skimmer. Huset är för stort för att tillhöra en vanlig gård. Kanske är det en herrgård? Just när man passerat avtagsvägen till Tensta har man gården på vänster hand på mindre än hundra meters avstånd. En kort allé leder upp till en gårdsplan och man ser nu förutom själva huvudbyggnaden fyra vackra flyglar med brutet tak. Gården ligger inbäddad i en liten park av åldriga lövträd. Efter mangårdsbyggnaderna skyntar man hastigt några ekonomibyggnader. Men sedan fångas intresset av slätten till höger. Det är en av de stora dalgångarna som Vendelån flyter igenom. En gång i tiden var det en fjärd i den skärgård som nu är Uppland. Detta är det första hastiga mötet med Altomta gård.

Ekonomiskt uppsving

Altomta är verkligen en herrgård. Den är ett resultat av det ekonomiska uppsving och den snabba samhällsomvandling som skedde i Sverige från 1740-talet och framåt. Landet hade hämtat sig någorlunda efter den stora ofreden under Karl XII och en driftig klass av industriidkare och köpmän stod bakom den snabba ekonomiska omvandlingen. Framåtskridandet var nära förknippat med upplysningen och det stora naturvetenskapliga intresset under frihetstiden.

Vetenskapsakademien som bildats 1739 är kanske den främsta exponenten för detta. Den hade sin främsta uppgift i att låta de vetenskapliga upptäckterna lägga grunden för landets ekonomiska välbefinnande.

Sjökaptenen Ekeberg

Gården bildades på 1760-talet genom sammanslagning av ett antal mindre gårdar i Altomta by. Det var läkaren och sjökaptenen Carl Gustav Ekeberg som genom sina framgångsrika resor för Ostindiska kompaniet skapat sig en stor förmögenhet och som därigenom kunde finansiera både uppköpen av gårdarna och uppförandet av det nya Altomta gård. Ekeberg hade tidigare studerat naturvetenskapliga ämnen och medicin. Han var en framstående kartograf och sedan 1761 ledamot av Vetenskapsakademien. Han var mycket intresserad av nya jordbruksmetoder och under hans tid på Altomta utvecklades gården till ett mönsterjordbruk.

Huvudbyggnad med unik interiör

Den nuvarande huvudbyggnaden har två våningar. Övervåningen byggdes sannolikt till på 1800-talet. Huvudbyggnaden och flyglarna har i dag brutna och valmade tegeltak (med antydning till säteritak, en takform av 1600-talstyp). Ursprungligen bestod taktäckningen antagligen av bräder eller spån. Ytterväggarna var ursprungligen i rödfärgat timmer med gråmålad fönster med tio rutor per bäge.

Bortsett från huvudbyggnadens övervåning är gårdens 1700-talskaraktär välbevarad. Både huvudbyggnaden och flyglarna har nyligen renoverats med beaktande av de särskilda villkor som byggnadsminnesförklaringen 1993 innebär. Salen i bottenvåningen innehåller förutom en kake-lung från 1770-talet väggmålningar med motiv från byggherrens, Carl Gustav Ekebergs, resor på Ostindien. En av tavlorna skildrar en dramatisk förlisning med skeppet Stockholm året 1745, en annan Kantons hamnstad Wampoa.

Gårdsförteckningen från 1775

I en förteckning över gårdarna i Tensta socken år 1775 finns följande uppgifter om Altomta. Gårdens storlek motsvarade 3 mantal, d v s den skulle kunna försörja en befolk-

ning inklusive tjänstefolk motsvarande den på tre normalstora gårdar.

De två första mantalen var rusthåll (de svarade för ryttare med häst och utrustning) med tillhörande torp för nr 102 vid norra Upplands kompani och till det tredje hörde ett torp under indelningsverket för nr 95 under samma kompani.

Ekeberg hade ansenligen förbättrat den sammanslagna egendomen, mangården var flyttad och återuppbyggd. En fruktträdgård hade anlagts. Så även en väderkvarn som nyttjades för gården eget behov. Uppgiften om att mangården var flyttad och återuppbyggd kan innebära att hela eller delar av första våningen av huvudbyggnaden är äldre än från 1760-talet. Detsamma gäller flyglarna.

Lantmäterikartan från 1863

På lantmäterikartan från 1863 kan man se att gården med ekonomibyggnaderna hade en plan som nära överensstämmer med en av de mönsterplaner som Carl Wijnblad gav ut 1756. Mangårds- och ekonomibyggnaderna bildade ett symmetriskt helt. Idag finns bara den nordligaste ladugården kvar, men bevarande grunder antyder den en gång mycket imponerande anläggningen. Ekonomibyggnaderna hade ursprungligen samma typ av tak som flyglarna.

Lekstuga, damm och smedja

Av de fyra flygelbyggnaderna användes sannolikt två ursprungligen som bostäder, en hyste bryggghus och bagarstuga och en fungerade som magasin. I parken norr om mangården ligger en liten lekstuga med samma typ av tak som på flyglarna. Lekstugan är sannolikt byggd för cirka 80 år sedan. Nedanför lekstugan finns en källa med damm. Här kunde gårdens barn tidigare åka skridskor på vintrarna. Huvudbyggnaden och de fyra flyglarna omsluter en gårdsplan. Från denna utgår två alléer. Den ena leder söderut ner till landsvägen, den andra leder österut fram till området med ekonomibyggnaderna. Fortsätter man i samma riktning bortom ekonomibyggnaderna kommer man efter några hundra meter fram till en liten smedja och därefter till två av de torp som låg på Altomtas ägor, varav ett soldattorp.

Beteslandskapet

Smedjan är idag en ruin med infallet tak och ruttnande stockar. För några år sedan fanns fortfarande stället kvar och en del andra redskap som vittnar om den forna användningen. Skogen - och vår tids kalhyggen - håller allt mer på att ta över det forna beteslandskapet på norra sidan om landsvägen, men ett stort antal enar vittnar om det tidigare öppna landskapet. Kreaturen försvann från gården i mitten av 1950-talet. Söder om landsvägen ligger åkermark tillhörande Altomta, ett öppet landskap ner mot Vendelån. Här

har man också utsikt över Lena kyrka. Gården ligger emellertid inom Tensta socken.

Det forntida Altomta

Det finns ett stort antal fornlämningar på gårdens ägor. Främst märks några enstaka bronsåldersrösen samt flera gravfält från äldre järnålder (mellan ca 400 f Kr och 550 e Kr). Detta innebär att det sannolikt har bott människor här i åtminstone 3500 år. Inte långt från Altomta, i Lena-Ekeby, finns fornåkrar (lämningar av åkrar från bronsålder och framåt; åkrarna har brukats med årder). Som åkrar brukade man de lättare jordarna medan de nuvarande åkrarna med sina tyngre jordar utgjorde ängs- och betesmark i den mån de inte var täckta av vatten. De som bodde på Altomtas marker har sannolikt bedrivit både jordbruk och bokskapskötsel vid sidan av jakt och fiske. De har vidare med all sannolikhet sysslat med metallhantering. Huruvida man utvann järn i trakten redan under forntiden är emellertid

svårt att veta.

De karaktäristiska gravfälten från yngre järnålder (ca 550 e Kr till 1050 e Kr) med sina utpräglade gravhögar finner man närmare Vendelån och Fyrisån (bl a vid Lena kyrka). Det finns vidare bebyggelselämningar i Årstahagen som ligger i sydöstra delen av det stora skogsområde som tillhör Altomta. Altomta gårds ägor har alltså varit bebyggda under lång tid, men det är bebyggelsen från 1700-talet som vi har en någotsånär klar uppfattning om.

Claes-Henric Siven

Litteratur

Läs mer i Karin Blent, "Altomta gård och Carl Wijnblads mönsterritningar", Upplands Fornminnesförenings årsskrift, Uppland, 1994.